

Ama Teresa ta euskaldunak

Aurten dira laureun urte, Avilako Teresa il zala, urriaren 4n, santutasunezko usain on eta izen onean. Irurogei ta zazpi urte zituen.

Berrogei urte geroago, Aita Santuak, 1622n, santuen maillan jartzen du eta Eliza osoan santutzat gurtua izateko eskubidea ematen dio, bi euskaldunekin batera, Loiolako Iñazio eta Xabierko Frantziskorekin. ¡Teresa euskaldunekin! Ez zitzaion ori lenengoz gertatzen. Ama Teresa eta euskaldunak askoz lenagotik zebiltzan alkarturik, elkar ongi artzen zutela. Euskaldun askotxok ezagutu eta maite izan zuten bera, munduon bizi zala; eta berak beste ainbeste euskaldun ezagutu eta maite izan zituen. Laguntzaille onak izan zituen bere asmorik onenetarako: komentu berrigintzan, animaren illunetan argi egille, bere mojaetxe eta praille-etxeak mojaegi eta praillegei jainkozalez betetzeko, eta ola. Eta azkenez, munduko neke ta lanak utzi bearra etorri zitzaionean, euskaldunen artean Teresaren jarraitzaille zintzorik asko agertuko da eta aren ekintzari jarraituz, Euskalerria aren izeneko komentuz bete eta aren gorputza ez bada, aren gogo eta anima bertakotu egingo dute.

Munduan Teresazalerik bada, iñon ere ez Euskalerrian baiño geiago. Teresa gaur munduan bizi bada, iñon ere ez

gure errian aiña. Beroaldi batean irtendako aoberokeririk ez degu esaten. Avilako emakume andi au gaur Eliza osoaren, mundu guztiarena da. Egia. Baiña zaletasun orretan Euskal-lerria ez da gelditu beste inongo erririk baiño atzerago ez epelago. Emakume deun au gaur mundu guztian bizi da, maite dutenen eta bere oroitza eta irakatsiak maite dituzte-
nen artean; baiña, bearbada, inon ere ez gure artean baiño biziago. Auxe da idazlan onetan adierazi eta argi jarri nai nukena. Ea lan onen bukaeran, irakurlearen gogora eta burura siñiste au naiko sakon eta tinko gelditzea lortzen dedan.

Eta, sail luze onetan sartu baiño len, Ama Teresak euskaldunekin nolako arreman zabal atsegintsuak izan zituen ikusteko, aogozagarri bezala, aurreratu dezadan zerbait, euskaldunek Gaztelako alaba oni nolako egun pozgarriak eman zizkioten adieraziko diguna. Ekarki ditzagun gogora, esaterako, aren bizitzako azken egun batzuk, Burgosko mojaetxea sortu zuenetakoak. Neguko egun otz beltzak ziran, berez ere aren gorputz zaar beti gexoti izan zanarentzat gogorregiak. Eta gogorregoak eta beltzagoak, ango Gotzaiak jartzen zizkion eragozpen eta oztopoengatik. Egun beltz eta otz aietan, nor du ia pozgarri bakarra? Andre euskaldun bat, Katalina Tolosa. Teresak berak aitortzen du, Jainkoaz kanpo, andre euskaldun orri zor izan ziola Burgosko etxea, bere bizitzako azkenengoa, aurrera ateratzea. Urte bat edo beste lenago, Orduñako neska bat etorri zaio aurrera, Valladoliden, Madalena Salazar Arbieta, bere burua eta ondasunak eskeintzera, moja izateko eta mojategi bat Orduñan sortzeko. Ama Teresarentzat benetan eskeintza atsegiña. Ez zuen eskeintza ori osoan on artu. Zerbaitak esaten zion ez zeukala Orduñara joaterik, mojategi ori egitera. Baiña Orduñar orrekin, kronikak dienez, beste inorekin egin ez zuena egin zuen: gazte euskaldun ori, geiagoko gabe, beste azterketarik gabe, bere mojatako artu. Lenengoko begiradan igarri zion, noski, bere mojategiatarako gai ona zuela. Teresak bere gogoko aurkitu zituen euskaldunak beti. Aren eta euskaldunen artean nekez sortuko zan alkar ongi ulertu eta ongi artu eziñik. Guretarrak eurrez eta non-nai, gutxien usteko genuen lekuan agertzen zaizkio esku-emaille eta biotz oneko laguntzaille, bein anima-

ren zuzentzaile, bein diru-laguntza eskeintzen, edo mojaetxe berriak eraikitzeko aukerak ematen. Onelako euskaldun laguntzaileak Teresaren ibillaldi askotan aurkitzen ditugu, Avilan asi eta azkenengo mojaetxea, Karmeldegia, Burgosen sortu zuen arte.

Beraz idazlan onen elburua auxe izango da, Ama Teresarekin eta lagun agertu zitzaizkion euskaldunekin, erriz erri, bidez bide ibillaldi bat egitea.

Ibillalditxo bat, lenbizi, bera bizi izan zan urteetako joan-etorrietan; eta beste ibillalditxo bat, Euskalerrian zear, gizaldiz gizaldi, emen aren izenean sortu eta ain ugari izan diran prailletxe eta seroretxeetan, aren itzala eta aztarna biziak billatzen, arenganako euskaldunen joera eta zaletasun beroa aurkitzen.

I

EUSKALDUNAK TERESAREN EGUNETAN

Avilan

Asi dezagun ibilladi au Avilatik, Jesusen Teresa izango zan emakume oni izena eman zion uritik. Gaztela Zaarreko uri au, Zaldunen Avila deitu au, arrizko gerriko edo esi izugarriz inguratuko au, nork esango zuen euskaldunentzat ain irikia izango zanik Teresaren egunetan? Agerian da bere arrizko esi ori ez zeukala guretarrei ara sartzen galerazteko edo eragozteko. Teresaren aldian euskaldunak ongi sartuak zeuden bertan. Eta bat baiño geiago bertako agintari aurkitzen ditugu. Agintari urian eta agintari Elizan.

Teresaren gaztetan Euskalerriko bi seme dira Avilako Gotzai: Rodrigo Mercado de Zuazola, Oiñatiko semea, Oiñatiko Unibertsitatearen sortzailea dalako gure artean ain ezaguna eta ospetsua; 1530tik 1548ra, da ango gotzai. Bigarrena Arabarra da, gazteiztarra jaiotzez, Diego de Alava Eskibel, 1548tik 1558ra, ango Gotzaitzan egona. Bion artean, Teresaren gaztezarro guztia betezen dute, ain zuzen mojaetxeak

sortzeko asmotan asi zan urteetaraño. Gotzai auek ez dute Teresaren bizitzan aztarren ezagunik utzi. Baiña mendea bukatu baiña len irugarren euskaldun bat da ango gotzaitegiaren jabe: Lorenzo Otadui Abendaño, oiñatiarra au ere. Au, Avilako gotzai izan aurretik, Ama Teresaren egunik zorionsuenetako batez, beronek sortutako praille-mojei nortasun eta pake osoa eman zitzaien eguneko ospakizunetan parte artutakoa da, Alkalan, ango Unibertsitatean irakasle zala. Eta Gotzai izan zan egunetan (1599-1612), Teresa santuen maillan jartzeko auzian aitormenik ederrenetakoa egiña degu aren alde.

Erri-gizonen artean beste iru euskaldun agertzen dira gitxienez Uriko agintari: Juan Bautista Lejalde Maillea, eibartarra, Juan Otxoa de Agirre, oiñatiarra, eta Pedro de Agirre. Irurok Teresaren alde itz egin eta testigantza emango zuten, Elizak aren bizitzaz argitasunak eskatu zizkienean.

Avila, agirian da, ez zegoen euskaldunik gabe, eta gure tarrak izen onaren jabe ziran, an agintari edo erriko kargudunean artean egoteko. Izendatu ditugunez gaiñera, uri artan bazan noski beste euskaldunik, bai apaizen eta bai erri-gizonen artean. Frantziskotarren nagusi ere euskaldun bat aurkitzen degu, Teresak lenengo moja-etxe berria sortu zuenean, orduan aren alde atera ez bazan ere.

Domingo Bañez

Avilan bertan asi ziran Teresaren ibillaliak, moja-etxe berriak, karmeldegi berriak sortzeko. Lenengo irteera, ordurarte bizi izan dan komentutik, La Encarnación izenetik, etxe berriera, San Jose izenekora. Orduan sartuko da Teresaren bizitzan praille gazte bat: Domingo Bañez de Mondragon (edo Artazubiaga).

Izen au aipatzeaz, garai artako teologorik ospetsuenetakoa izatera iritxiko zan praillea izendatu degu, Teresaren anima oso sakon aztertu eta ezagutuko zuena, Inkisizioaren aurrean aren alde burua agertu eta aren irakatsiak ontzat eta fedearen argitan jatortzat emango zituena. Bañez gizon

egizalea zan oso, eta argatik Teresarentzat maitagarriago. Teresak egibidean ibilli nai zuen beti eta egia erakusten zioten teologo eta elizgizonak zituen maiteen. Jainkoak jarri zion teologo au bere bidean, bearrik geien zuen orduan, San Joseko karmeldegia sortuberri berritan. Teresak zerabilzkian asmo jainkozkoentzat une larria orduko. Bere ames guztiak erreka jotzeko arriskuan zeuden. Aita Santuaren baimenaz, baiña erriaren ixillik egindako etxetxo berria Avila osoak itxi eta deuseztu erazi nai dio. Orixe eskatzen dute guztiak ao batez eta oiuka. Baiña azken batean, erri-batzar artan, or jaikitzen da Domingo Bañez, praille gaztea, eta Avilara etorri berria, eta «Kontuz, Avilarrak», esaten du. «Gauzak ola bero-berotan ez dira egin bear, eta ez erabaki. Nola nai ere, Elizaren eskua ibilli da emen eta azken-erabakia Elizaren eskuetan geroko uztea obe». Aita Bañezen itzaldiak baretu zuen mojaetxetxo berriaren gaiñera zetorren ekaitz bildurgarria.

Artean ez zuen praille orrek Ama Teresa ezagutzen. Gauzak otzean eta zuzentasunez egitearren atera zan Batzar artan eginberri zan komentutxoa ez itxi eta ez botatzearen alde. Gerorxeago egin zuen Moja aren ezagutza. Laster ikusi zituen Jaunak anima artan ixuritako argi eta graziak eta aren miresle eta zuzentzaille biurtu zan, edo-ta, Teresak artako artu zuen, eta bizi guztian esker on zintzoa erakutsiko zion.

Nongoa degu Aita Bañez?

Irakurleak onezkero galdera au egin du: «Baiña euskalduna al da gero Domingo Bañez». Nongotarra degu praille au? Galdera bera egiten zion bein Teresak berak Valladolid-ko moja bati: «¿Cuál es su tierra?» Ez zegoen, nonbait, oso garbi aren jatorria. Nongoa da Bañez? Valladolid, Medina del Campo, Balmaseda, Mena a la Mondragon, zein du bere jatorria?

Egunotan ere irakurtzen da gai ontan egia ez danik, Mondragoikoa zuela aita eta abar. Ala ere, argia aspalditxotik egiña dago. Noiztik ona? Teresa bizi zan egunetatik ona. Orduan Arrasateko seme batek egin zuen argia: Garibai, genealogi-gaietan ain ikasia degunak. Eta gure egunotan Aita

Beltrán de Heredia, domingotarrak, Arabako semeak. Labur-
tu dezagun auek esan digutena.

Artazubiagatarrak Arrasate aldean gogor gudukatu zuten amabosgarren mendean, orduko aide nagusien buruketan sarturik. Mondragoi erretzean ere esku artu zuten. Baiña Artazubiaga batek erretze ori baiño lenagotik erbesterako bidea artu, eta andik alde egin du, eta Balmaseda aldera jo. Balmaseda-Mena-aldean jarri dute etxe-bizitza, merkatari bizitza. Auzoak mondragoitarrak (mondragonenses) esaten die. Urteak joan, urteak etorri, Artazubiagatar auetako batek, gure Domingoren aita izango danak, Tomasa Paldón andre-tako arturik, Gaztela-aldera jo du, Valladolid-era. Merkatari bizitza daramate. An sortu zaie Domingo. An ere ez dute luzaro iraungo. Medina del Campora aldatzen dira, Domingo aurtxo zala. Merkatari bizi diranei ez ote zaie ori askotan gertatzen? Leku batean ezin egona, erririk erri aldatu be-rra, iñon bertakotu ezia. Arrasateko Artazubiagatarrok bein Gaztelaratu ezkerreko, abizen ori erdaldunentzat zail samarra egiten zalako edo, Mondragon artzen dute abizentzat, Bañez de Mondragon, ez Bañez de Artazubiaga. Orra misterio asko-ren argibidea. Orra zergatik egiten duten askok gure Do-ningo Mondragoiko seme, edo Menako, edo Balmasedako, edo Valladoliko eta Medina del Campoco. Orra zergatik Do-ningok berak argitaratu zituen liburuetan bere abizena Ba-ñes Mondragonensis jartzen duen. Iaiotzez Valladolid-en iaioa degu, eta aurtxo zala Medina del Campora aldatua. Baiña izatez, nongoa da?

Bere gogoan mondragoitar jarraitzen du, bere etxeoak jarraitu duten bezela. Artazubiagatarrok ez Balmasedan, ez Menan, ez Valladolien, ez Medinan egin dute egoitza iraun-korrik. Beti beren jatorrizko errira begira bizi izan dira, Mondragoira. An dute jatorria, an dute gogoia, an biotza. Angotzat dauzkate bizi diran auzoetan. An dituzte aideak, aiekin kartaz arremanetan jarraitzen dute. Aita Domingok euskera ere badakiela erakutsi du, neurri batean beintzat. Eta, azkenez, bere burua euskaldun egin du. Ola ulertzen degu bete teologiazko liburu batean esan duena: bere lati-ñari berea duen euskal-izkuntzaren kutsua dariola. Are geia-

go, Logikazko liburu batean, euskerak bi aditz-modu ezagutzen dituela esan digu, izateari eta egiteari dagozkionak (bear bada, euskal-aditzaz emandako leen-argitasuna). Euskerak beste aditz guztiak bi aditz-modu aiekin sortuak omen ditu. Bere euskalduntasuna argi aitortzen du beste bein, aipatutako liburua eskeiñiaz, Antonio Idiakez Tolosarrari «euskaldun geran guztion omengarri berdingabea» dala esaten dionean.

Auzi au ez al dago argi? Domingo Bañez onek ez du paramenik izan ez Valladolid-en, ez Medinan. Ez du bere burua gaztelar ikusten. Ez du an sustrairik artu. Bere gogoz, bere biotzez, eta bere etxeko gogo-giroz euskaldun degu. Valladolid-en jaiotze utsak ez dizkio bere sustraiak, Gipuzkoan zituenak, atera. Bere gogoan ez du inoiz aaztu ori. Euskaldun da odolez eta gogoz. Beraz eskubide osoz esan dezakegu Teresaren ekintza, karmeldarren erlijio berria aurrerabidean ordu gogoangarri batean jarri zuena, Teresaren anima-zuzendari argi ain estimatua izandakoa, Domingo Bañez, euskalduna dala. Jatorri utsez ez, bere borondatez eta gogoz ere bai.

Aita Araoz

Laster jarraituko diogu Ama Teresari Avilako uritik kanpora euskaldun askoren laguntzarekin komentu berrigintzari ekiten; baiña leenago ez dezagun aazturik utzi beste euskaldun bat, Inazio Loiolakoaren semea, Bañez-ek baiño leenago lagundu ziona: Aita Antonio Araoz, bergararra. Teresak berak eman digu onen berri. Bere animaren zuzendari izan ziranen eta argi-emaille izan zituenen artean beste inor baiño leenago aipatzen du berau. Animako arazoetan kezka eta illunik andienak erabilli zituen egunetan, Araoz onengana ere jo zuen argi billa. Ez digu ortaz argitasun andi andirik eman, baiña nolana ere, ez du aipatu gabe utzi, bere biotzetiko esker onaren ezaugarri.

ERRIZ ERRI

Avilako karmeldegi berria egin eta bost urte geroago, emakume barnezale baizen ibiltari onen ibillaldi luzea asten da,

amabost urteko ibillaldia, erriz erri, ara eta ona, karmeldegi berriak sortzen. Zerk atera du Avilatik? Bere gogoz pozik jarraituko zuen ango etxetxoko pakelekuan, bere alabatxo zintzoekin batean Jaunaren atsegiñezko bizitza eramaten. Baiña Erroman munduko karmeldar guztien buru egiten duena Avilan izan da. Avilako Karmeldegitxo berria ikusi eta ezin ohea iduritu zaió. Ez ote litezke beste antzeko mojaetxe batzuk geiago sortu? Eta bertatik ematen díó baimena, eta baimena bakarrik ez, agindua ere bai, olakoxe etxeak alik eta geien sortu bear dituela. Egokierarik agertzen zaionean, edo etxe berrien bat egiteko eskeintzarik duenean, Teresak ez du atzera egiterik, ezetzik ematerik izango. Eta orra bertatik Medina del Campos-eko karmeldegi berriaren ordua. Emen ere Aita Bañez-en eskua egoki etorri zaió. Egoki eta garazi. Bazijoan Medinara bidean, moja batzuk lagun arturik, an eskeiñi zitzairen etxe berriaren jabe egitera, eta berri txarrak datozkio Medinatik: ez zeukatela an sartzerik, auzoko praille batzuk aurka zeuzkatela, ezetzean zeudela erriko agintariak ere. Praileena neronek konponduko det, esan díó Bañez-ek, eta ala egin du. Beste praille batek bigunduko du erriko agintarien ezezkoa. Ez da berau edozein. Gaztelan moja-praille guztientzat agintari eta ardura-dun jarria dago, komentuetao bizimodua berritu eta obra bidean jartzeko. Erriko batzarrean izan da, eta Ama Teresaren aurka itzik gogor eta itxusienak entzun diranean norbaiten aotik, praille orrek bertan gezurtatu eta ixildu du gaizki esalea, eta Medinako agintariak amor eman dute Teresa bere moja lagunekin eragozpenik gabe sartu daiteke Medinako etxe berrian. Nor zan praille ori? Garai artako agirietan Pedro Fernández ematen diote izena. Baiña abizena osoago entzun dezagunean, urbilekoago egingo zaigu, noski: Pedro Fernández de Rekalde. Errioxako semea, euskaldun euskalduna ez bada ere, gure auzokoa.

Avila, 1880. urteko irailaren 10. eguna.

Alba de Tormes

Bata bestearen ondoren datozkio karmeldegi berriak erakitzeo deiak Amari. Eta lekuan lekuan agertzen zaizkio euskaldun laguntzailleak ekintza orretan. Goazen Alba urira, andik amabost urte barru bere illobi izango duen karmeldegira. Al-

bako mojaetxearen fundatzaile eta eragilletzat Teresa Lariz izenez ezagutzen degun emakumea dago. Ama Teresak berak eman digu beronen berri, naiko luze eta zabal eman ere. Odol garbiko gurasoen alaba omen zan Teresa Lariz ori. Ondasunik geiegi gabekoa, baiña jatorriz aitonen alaba, «de padres nobles, muy hijos de algo y de limpia sangre». Au entzunaz beste gabe, z ote diogu euskalduna zala antz ematen? Francisco Velazquez zeritzan batekin ezkondua da, baiña seme-alabarik ez datorkie. Onek mingotzen dio emakume ari bere bizia. Alperrik zituen bere otoitz guztiak, ondorengoren baten eske. Eta bein, otoitzean dagoela zerutik bezela datozkion itzok entzuten ditu: «Bestelako seme-alabak izango dituzu zuk». Mojaetxe bat sortu bearko zuela sartu zaito buruan, zeruak orixe esaten ziola. Nolako moja-etxea, baiña, nolako jantzierakoa? Aita Frantziskotar batek Teresaren karmeldegien berri eman dio. Eta orra erabakia artu. Ama Teresarekin itz egin eta 1571garren urtean, urtarrilaren 25n, egiña zuten mojaetxe berria. Fundatzailea: Teresa Lariz, eta patroia, Simon Galarza.

Nortzuk ziran, edo nongoak ziran? Urte gutxi batzuen buruan, Alba de Tormesko eliza berri orrek lau illobi gordeko ditu: leenengoa, ederrrena eta gurgarriena, Santa Teresarena. Teresa Lariz-ek eta onen senarrak, eta Galarzak ere illobi bana dute. Eta zer diote azkenengo onen, Simon Galarzaren illobian jarri ziran itzak, gaur ere irakurtzen diranak? Odol garbiko eta aitonen semea dala, Leniz edo Leintzakoa dala, Bizkaian Elorrioko aitonsemen izendegian ageri danez. Orain ulertzen degu nondik zetorren Teresa Lariz orren odolgarbitasuna: orduan bizkaitar eta giputz guztiei aitortzen zitzaiena baizik ez da. Ama Teresak ez du Frantzisko Velazquez-en odolgarbitasunik aipatu, Teresan Larizek zeukana bai. Au ta Simon Galarza aideak ziran elkarrekin. Biak odolgarbidunak. Elorrioko paperetan dago onen ageria. Bai Lariztarrak eta bai Galarzatarrak an daude. Elorrioko Izendegi ori gure egunotan argitara eman dute, eta an dator, etorri ere, bien jatorria. Albako karmeldegia fundatzailea eta patroia biak euskaldunak dira. Teresa Lariz onen aide bat ere mojatako artuko zuen Ama Teresak, Burgosen nagusi jarriko zuena: Tomasina Bautista. Gazteizko leenengo nagusi ere bera izan zan, eta Euskalerrian zabal bizi dan abizena darama: Perea. Alba de Tormesen argi dago euskaldunak utzi-

tako azterna; erdaldun askok orain ixilpean uzten badute ere, ango illobiek argi itz egiten dute. Ango karmeldegia euskaldunek edo euskaldunen laguntzaz sortua da.

Caravaca

Goazen aurrera eta jo dezagun orain Andaluzia aldera. An, Caravacatik mojaetxe baten eske daude. Nor da deitzaillea? Andre alargun bat: Katalina Otalora. Iru neska dauzka bere etxean artuta, moja-bizitza egin nai dutela-ta. Iruron izenean idatzi dio Ama Teresari. Albiste pozgarriagorik ezin zezakean artu. Erantzun bearke die. Iru gazte etxean sartuta, eta ez zirala andik aterako, berentzat komentu bat egiñ arte. Eta zituzten ondasunak artarako uzten zituztela. Katalina Otalorak ipiñiko omen zuen gainarako bear zan guztia. Lau andreon borondatea eta eskeintza ez zan aintzat ez artzekoa. Teresak berak joan nai uke bertara, baiña ezin joana gertatu zaio, eta ordezkoak biali bear izan ditu, gauzak bide onean jartzeko. Bost moja bialtzen ditu gainera, an zeuden iruren zuzendari eta irakasle egiñik, Karmeldegian eraman bearke duten bizimodu mojagei aiek kasi dezaten. Ara bialitako moja aietan, bat euskalduna da, Arbizu abizenez, Iruñeko alaba. Komentu artako paper zaarrek diotenez, Katalina Otalora da mojaetxe onen fundatzailea etxean euki zituen iru gazteekin batera. Irurak jarri dute mojaetxe batek bizibidean jartzeko bear duen guztia. Otalorak, etxea eta gainarako geiena.

Eta emen leengo galdera bera: Nor da Katalina ori? Nongo alaba da? Otalora abizena euskalduna dala esan bearrik ba al dago? Katalina ori euskalduna zan, noski. Ortaz, Garibai, genealogi-gaietan ain zeatz eta jakintsuak, nai aña argitasun eman digu. Otalora auek Arrasate aldean, Leniz edo Leintza ibarrean sortuak ditugu. An da, Aozaratz auzoan, Otaloratarren jatorria. Caravacako Katalina Aozaratzakoa da, Santxo Lopez Otalora zanaren alaba. Eta Santxo au nor degu? Ez da, ez, nortasunik gabeko gizona. Salaman-can lege-gizon egin ondoren, urte luzez Karlos Vren aldamenen ibillia da, Sevillan Epaikari Nagusi izana, eta azkenez Erregeren Kontseilluko izendatua. Karlos Vn beldurrik gabe eta lasai on artzen omen zituen lege-gizon onen iritzi eta

epaiak. Bere Kontseilluak gauza larririk erabaki bear zuenean, askotan galdetzen omen zuen ea Otalora batzarrean zan ala ez. Baiezkoan, «esku onetan degu arazoa» esaten omen zuen. Valladolid-ko Epaitegi Nagusia eman nai izan omen zion azkenean, baiña Otalorak, bere azken urtean pake osoan eman nai zituela-ta, barkatzeko baiña, ezezkoa eman zion Enperadorearen eskeintzari, Aozaraza itzuli eta il arte emen bere burua gordetzeko.

Caravacako Katalina gizon andi onen alaba da. Aita Sevilla aldean zala jaioa, errege-kontseilluko gizon batekin, Alonso Muñoz zeritzanarekin ezkondua. Caravacako komentua eraikitzerakoan, alargun zegoen, eta komentuaren fundatzaile izateko aña ondasunen jabe. Ikusten degunez, Ama Teresaren laguntzaille egin ziran euskaldun askok Arrasate aldean dute jatorria.

Sevilla

Goazen orain, urteetan atzeraka joanez, Sevillaraño, Caravacakoa baiña leenago eraikia dan ango komentuarekin zer gertatzen dan ikustera. Emen ere, sustraiak Euskalerrian dauzkan gizon bat aurkituko degu: Kristobal Rojas, bertako gotzaiak. Ama Teresa Andaluziako uri andi artara bere betiko asmotan omen zanean, usteak ustel atera zitzaizkion benetan. Gauzak egiñak zeudela edo beintzat erraz aurkituko zituela, baiña bes-tetara gertatu. Esan zioten bezelako erreztasunik ez zuen aurkitu. Gotzaiak berak ere ez zion bat ere arrera atsegiñik egin. Gogor artu zuen. Ez zuen onartu nai etorpiderik gabeko, errenta gabeko mojaetxerik. Orrela, errenta gabe, mojak ezinbizian geldituko omen ziran. Ala uste zuen, beste askok an eta beste lekutan bezela. Luzaro egon bear izan zuen Teresak olaxe, ezer lortu gabe, gotzaiaren baimena eskuratu eziñik.

Ala ere, komentu berria aurrera aterako zan, Teresaren anai Lorentzo, Ameriketatik Sevillara etorri barri zanari esan zion. Onek ekarriko zituen errenta osotzeko edo estaltzeko bear ziran diruak. Orduan emongo zuen Gotzaiak bere baimena, bai komentu berria irikitzeko eguna osperik andienaz ospatzeko agindu ere. Eta azkenengo orduan Gotzaiak beste iñon

ez bezelako omena egin zion Ama Teresari. Onek komentuko ateetan bedeinkapena eskatu zion Gotzaiari, eta bai eman ere gotzaiak. Baiña, bereala, Gotzaia bera belaunikatu zan Ama Teresaren aurrean bedeinkapen eske, eta belauniko jarraitu zuen, ez zan zutitu, Teresaren bedeinkapena artu arte.

Baiña euskalduna ote degu Gotzai au? Rojas ez da noski, euskal abizena. Baiña Alzaga bai, Alzaga edo Alzega garai artan gizon andiak eman zituen abizen ospetsua da, gaiñera. Eta dakitenak badakite Sevillako Gotzai izango zan ori, Ondarribian jaioa zala, Ondarritarra zuela ama, Alzaga edo Alzega abizenez. Are geiago: Ondarribian azia zala, euskaldunen artean. Beraz euskalduna zala eskubide osoaz esan dezakegu.

Beste euskaldun batzuk Teresarekin

Teresaren ibillaldiak etenik gabekoak izan ziranik ez dezagun uste. Batz ere, 1576tik 1580ra lau urteko etena eta oporra ezarri zioten bere komentu berrigintzako lanetan. Ordurarte sortuak dituen bai gizonezko eta bai emakumezkoen karmeldegientzat ekaitz zakarra sortu da; bere ekintza guztia bera bota bear diotela dirudi. Ekaitz au igaro arte, gauzak paketu arte, geldu egon bearko zuen, berak aukeratutako komentu batean sartuta. Lau urteko geldu egon bearra, atsedena.

Guk ere emen atxedentxo bat, geldu alditxo bat artuko degu, Teresaren inguruan ibilli diran beste euskaldun batzuegana gure begiak zuzentzeko.

Egun auetarako, moja euskaldun mordoxka dago karmeldegi berrietan. Bat, naparra, Caravacan aurkitu degu. Beste batzuk Gaztelako karmeldegietan daude. Auetako bat, Bizkaiko alaba delako bat Ama Teresak Burgosera eramango du, gero ikusiko degunez, ango karmeldegia sortzerakoan. Prailletara ere sartu da euskaldunik. Bat, kronika zarrak Bizkaiko seme egiten duena, izatez arabarra, Burgosko egunetan lagun izango du Amak. Beste mordo bat Naparraotatik elduko zaio.

Baiña karmeldar ez dan beste euskaldunik badabilkio inguruan. Orra bat, Diego Estella, frantziskotarra, sermolari eta idazle bikaiña. Salamankako karmeldegia iriki zan eguneko ospakizunetan, berau izan zan sermolari. Berau ez ote zan izan Alban Teresa Lariz andreari Karmeldegi berrien berri eman ziona?

Orainarte aipatutako gotzaiez gaiñera, beste batek ere me-rezi du aipamena: Martin Axpe-Sierra, Bizkaitarra, Zeanuriko semea. Gazterik izan zan Palenziako Unibertsitatean irakasle eta Burgosen kanonigo. Felipe bigarrenak bein sermoi bat entzun omen zion, eta aren itzen ederrez zoraturik, esan omen zuen: «¿Sierra? ¡Qué hermosa sierra, si estuviera nevada!». Alegia, burua zuritu gabea, gazteegia zala, gotzai izateko. Baiña iritxi zitzaion adiña eta gotzaitako ordua. Palentziako gotzai egin zuten. Eta dakiguna auxe da: Palentzian irakasle edo Burgosen kanonigo zala, edo bietan, Ama Teresa ezagutu zuela eta aren animaren zuzendaritza artu ere bai. Ama Teresa santuen maillara jasotzeko Erromara eskaria egin zutenetakoa da, eta eskari artan ona, besteak beste, zer aitortzen zuen: «Yo, como quien la trató familiarmente y fue su confesor alguna vez, puedo certificar a Vuestra Santidad que nunca la comuniqué que no quedase con admiración de su fe grandísima y descos de que la Iglesia Católica se propagase... Su humildad y despego de las cosas deste mundo, su trato con Dios tan familiar con altísima contemplación, su prudencia en la comunicación y edificación del prójimo era rara». Axpe Sierra au Teresaren anima barrubarrutik ezagutu eta Jainkobidetan zuzendu zuten euskaldun elizgizonen artean jarri bearko degu, beronen berri gutxi entzuten bada ere.

Bada beste euskaldun bat, Ama Teresaren bizitzetan apamenik izaten ez duena eta esan degun atsedendian bi ikustaldi egin zizkiona. Arrasateko semea ospetsua da. Esteban Garibai. Artxiborik artxibo gauza zaar eta illen aztarnak billatzen zebillen gizon argi oni, bein santa bizi bat ikusteko eta arekin itz-aspertu bat egiteko gogoia etorri zitzaion. Eta Tolledon izan zuen aukera ori, 1577ko Pasko astean. Txartel bat eskuetan, ixil-ixillik urreratu zan Teresarengana. Txartela

Aita Yepes jeronimotarrari, Teresaren konfesore izanari, eskatuta lortu zuen. Zer eraman du Garibai Teresarengana? Ura ikusi-nai utsak ez, noski. Ola izan balitz, ez zion moja jainkozaleak ikusgura ori onartuko. Eta gutxiago bigarren aldiz. Garibaik ez digu gertaldi ortaz xeetasun andirik eman. Baiña naiko degu bere aitormen au: «Con él (el billete del padre Yepes) la hablé en su casa de las descalzas al torno de las carretas, que después se trasladó a la parroquia de Santa Leocadia, y me consolé mucho con ella esta vez y en otra, y ella se alegró de haberla yo visitado». Gutxi al da? Teresa ikusteak eta arekin itz egiteak barruko poz andia utzi du arrasatetarraren biotzean, santa andi aren itzari zerion barne-pakezko ixuria, nonbait.

Berriz ibiltari euskaldunekin

Bein ekaitza bukatu danean, Teresaren geldí egonbearra ere bukatu da. Erromak arrazoia eta eskubide osoak eman dizkio aren ekintza osoari, eta bideak zabal ditu aurrera egiteko. Nekepean egon danarentzat jai egunak datoz. Olako jai batean, Alkalan ospatuko dan jai egunik aundienean, an da euskaldun bat parte artzen, leen aipatu degun Lorentzo Ota-
dui, geroago Avilako gotzai izango dana, orduan Alkalako Unibertsitatean teologi-irakasle. An izan diran itzaldi eta teologi-saioetan parte artu du.

Ama Teresak orain berriz asi bearko du ibiltari. Bere bizitzako azkenengo ateraldiak izango ditu. Nekaturik eta zaarturik badago ere, al duela, ezin egon eskatzen zaizkion komentu berriak aurrera atera gabe. Oraingoak Villanueva de la Jara, Palentzia, Soria eta Burgoserako ibillaldiak dira. Azkenengo bideak, euskaldunekin, Euskalerrira bidean, ain zuzen. Urteak aurrera eta indarrak atzera dijoazkio. Ez da ibillaldi luzerik egiteko gauza. Euskalerriraino etortzerik ez du izango. Baiña Sorian eta Burgosen gure erria bidera atera zaiola esan genezake. Sorian, Naparroa, eta Burgosen, Araba, Bizkai eta Gipuzko aldea. Goazen gu ere berarekin eta lagun dituen euskaldunekin.

Sorian adiskide min bat du Gotzai, Toledon ezagutu zuen kanonigo bat, animako arazoetan argi andia egin ziona: Alonso Velázquez. Orain Osman dago obispo. Eta Sorian, gotzai orren mendeko urian Naparroako alaba bat bizi da, eta ez normai ere bera: Beatriz Beamonte Navarra, jatorriz Naparroako erregeen odolekoa. Alargun dago eta seme-alabarik gabe, eta bere etxea eta ondasunak moja-etxe bat egiteko eskeintzen ditu. Gotzaiak esaten dio nori eskeiñi: Ama Teresari eta onen mojei. Alik eta lasterren nai du mojategi ori egin.

Ama Teresa jakiñaren gaiñean ipiñi dute eta onek ezin ezetzik ez luzapiderik eman ez gotzai maiteari, ez andre napar orren eskariari. Laster ditu atetan, Palentzian, iru gurdi dotore, zaldi eta zaldi-zain apaiñekin, gotzaiak, eta Beatriz naparrak bialita. Lau eguneko bidaldia dute Palentzianatik Soriara, patxararik ederrenean egindako bidaldia. Bere bizian ez omen du Teresak olako bidaldirik, ain eroso eta ain ongi lagundurik, egin, Sorian ongi etorri zabalena izan du gotzairen eta Beatrizen aldetik. Eta gero arazoa beingoan konpontzen dute. Bi emakumeok elkarrekin ongi erraz konpontze-koak dira. Beatrizek ez ditu bere etxea eta ondasunak bakarrik mojentzat uzten; bere odoleko mojagei bat ere bai, Leonor Ayanz, Frantzisko Xabierren aide egiten zana. Sorian jarraitzen du Teresak bi illabete eta erdi, Beatrizen etxea mojaetxetako egokitzeko lanetan. Soria munduko azkena egiten zitzaiola-ta, onela itz egiten omen zien mojatxoei: «Ea, ene alabatxoak: munduko azkeneraiño etorri zerate, eta ez dezute orain atzera egiterik; ekin aurrera, Jainkoaren bidetan».

Munduko azkena? Bai ta zera ere! Andik oso urruti gabe asten da Naparroa, eta andik bi urtera an izango dira, Iruñen bertan, Teresaren alabak, Sorian nagusi utzitakoa, Katalina de Kristo, buru zutela.

Sorian dala, datorkio, Bizkaian, Orduñan, bere karmeldegia bat ipintzeko eskea ere. Baiña azken-egunak gaiñean dituela ikusirik, onela idatziko dio bere alabaetako bati: «Or-

duñara ezingo naizela joan uste det». Ala ere, biderdiraiño, bai, joango da. Burgoseraiaño. Eta zergatik? Andik Bizkaiko alaba batek egin dion eskeari ezetzik ez ematearren.

Burgos-en

Uri onetara, Burgosera bai joango ez joango, ez du zailtzarrik eta kezkarrik gutxi erabili, orraitio. Burgosko gotzai Kristobal Vela da, Avilako semea, Teresaren beraren senitartekoa. Baietz esan dioten arren, naiko ote du benetan bere eliz-barrutian mojaetxe berririk artu? Eta Uriko agintarien baimenik, lortuko ote da? Avilan beñola gertatua bera ez ote zaio an ere gertatuko? Gaiñera negua da, Burgosen aparteko otzak eta gogortasuna izaten dituena. Eta Teresaren osasunak nola erantzungo ote du? Izango ote du arako bidean jartzeko kemenik? Ori, alde batetik. Baiña bestetik, Bizkaiko andre orrek berri onak bialtzen dizkio. Leen Teresaren karmeldegietan lau alaba dauzkan emakumea da, eta orain Burgosen karmeldegi berri bat sortzeko itxaropen amesgarriak pizten dator. Nola andre orri bere amesa egi biurtzeko poza ukatu? Eta onela dio: «Sólo por esa bendita Catalina de Tolosa, que tanto ha puesto, cuando he leído sus cartas, quisiera darle contento».

Jaunak, otoitzean, beldurrak uxatzeko itzak belarrirartzen dizkio: «Zeren beldur zera? Egiatzko beroa Neu nauzu». Ala, azkenez, nagusien baimen eta on-iritziarekin, bidean jartzen da, karmeldegi berrirako moja-mordoa lagun duela. Bat, len esan degunez, Bizkaiko alaba. Lagun ditu bi praille ere: Jeronimo Gracian, Aita Probintziala, eta bestea, Pedro de la Purificación, kroniketan «vizcaino» deitua, Arabarra, Argantzuko semea (Puebla de Arganzón). Emengoa izateak ez zion eragozpenik ematen, arabar eta euskalduna deitua izateko, gaurko egunetan bezela.

Bere bizitzako azken-urtea du, 1582garrenekoa, eta neguaren biotza da, urtarrillaren azkenaldea. Palentziatik Burgosera bi eguneko bidaldia dute. Bideak, euriteak eta elurteak lokaztuta. Ibaiak, gaiñez egiñik, bideak eta alorrak estaltzen. Zubi batzuk urpean estalirik.

Soriako bidaldiaren aldean, oso bestelakoa gertatu zaie oraingoa. Noizik bein, amak bere alabak adoretzeko, itz azkargarriak esan bearko dizkie: «Ea, alabatxoak, ez beldur-tu; zer dezute naiago, Jainkoaren maitez martiri iltzea baiño?». Edo, beste bein, zubi estali baten aurrean: «Neu joango naiz aurrena; eta ni galdua banaiz, zuek ez aurrera egin». Azken, batean, iritxi diranean, ba dute soñiekoak txukatu eta legortu bearra, eta atsedenaldira baten premia. Bear zuten guztia zeukan Katalinak prestatu bere etxean: su ederra, aparti beroa eta lotarako guztia: «Tenía gran lumbre para enchugar el agua. Descansamos aquella noche con mucho regalo que nos hizo aquella mujer».

Burgosko naigabeak

Urrengo egunean, nekeak eta naigabeak elkarren gainean datozkie. Eta naigaberik mingarriena gutxien usteko zuten aldetik dator, gotzaiaren aldetik. Uriak ongi-etorri zabal pozezkoa egin die moja etorri-berriei. Baiña Ama Teresa, baimen-ageri eske Gotzaiarengana joan danean, ura asarrezko arrera egin zaiona! «Nik ez dizut baimenik eman, entzuten du gotzaiaren aotik; itz egingo genuela baizik ez nizun esaten. Zu etortzea, bai, nai nuen, baiña ez ola moja lagunekin. Obe dezute ekarri zaituzten bidetik atzera itzuli». «Bai, argiak zeuden bideak, esango zuen amak bere barrurako, atzera itzultzeko». Alperrik izango dira adiskide andienen erreguak, uriko agintarien eskeak. Alperrik Alvaro Mendozaren, Avilakoa gertatu zanean ango gotzai zanaren eskariak. Ez zuen amor emango, arik eta, gutxienez, etxe berri bat billatu arte, eta bizitzeko errentaduna, gaiñera; Katalinaren etxeak, gotzai arentzat, ez zuen mojentzako balio. Urte batzuk leenago, etxe artan izan zuen jesuitak beren bizilekua, kapilla eta guzti. Ama Teresaren mojentzat ez zegoan inolazko erreztasunik. Meza entzutera auzoko elizetara joan bearko zuten.

Illabete igarotzen dute, egoera ortan, Katalinaren etxean, jai eta igandetan mezatako baizik kaleratu gabe, aren eskutik edo ark emandakotik jaten zutela. Katalinaren eskuzabalak arriturik dauka Ama Teresa: «Hizolo tan bien Catalina de

Tolosa, que era tan regalada y con tanta voluntad nos dio de comer, como si fuera la madre de todas».

Gertatzen zaienaz errukiturik, adiskide batzuk asmatu dute egoera ori arintzeko modua. Uriko gaixoetxean antolaitzen diete mojei berentzako zokotxoa. An, beintzat, iñora irten gabe, izango dute egunero meza entzuteko aukera. Nekeak neke eta naigabeak naigabe, Ama Teresak eta Catalinak ez dute barruko pakea galtzen. Bata eta bestea zoli dabilta gotzaiaren eskakizunci erantzuteko modu billa: etxe berri bat billatu eta naiko errenta ipiñi: orra dana. Etxerik billatzea, ordea, ez da gauza erraza. Illabeteko joan-etorriak bear izan dituzte. Noizbait, gutxien uste zuten lekuan aurkitu dute bat, oso egokia, guztien gogobetekoa. Errenta-arazoa Katalinak berak konponduko du bere ondasunetatik. Orain gotzaiak ez du izango zeri eldu baimena ukatzeko. Ala dirudi. Baiña oraindik illabete luzatuko du ematea. Iru illabeteko nekea Teresarentzat eta Katalinarentzat.

Egun aietan askotan gelditu dira Teresaren begiak bere ongillari, Katalinari begira. Arriturik ikusten du aren kristautasuna, aren biotz andia eta egoarria, aren adorea ta kemena. «Santa viuda» dala esaten du, ao betean. Ainbeste eragozpen ikusirik, andia zan emakumearen naigabea, baiña ez zuen garraztasunik bat ere erakutsiko... Ez zuen iñorentzat itz gaiztorik. Jendearen esames eta gaizki esanengatik ez zuen miñik artzen. «Bazirudien Jainkoak erakusten ziola nola moldatu batzuen atsegiña egiteko eta besteen gaizki egiñak onez eramateko, eta adorea ematen ziola, dana egoarriz artzeko». Odolgarbikoa ere bazan: «No le faltaba mucha limpieza en el (linaje) suyo, que es muy hija de algo». Aitonen alaba, odolgarbikoa, andikitarra, baiña andikiagoa bere animan, bere barruan.

Bein eta berriz gogoratzen eta goستن ditu, Teresak bere laguntzaillearen biotz zabala ta barruko pakea: «Oh, lo que pasó en esto Catalina no se puede decir. Todo lo llevaba con una paciencia que me espantaba». Orregatik ere, Teresaren pozak ez du neurrik, gotzaiaren baimena lortu danean, baiña beragatik baiño geiago Catalina orregatik, onen naigabeak amaitu diralako. Egun batzuk lenago, Cata-

linaren naigabea ikusita, «ver lo que ella pasaba me daba harta pena». Gero, naigabeen azkena etorri danean, «el alegría de la buena Catalina y de las hermanas era tan grande, que a mí me hacía devoción».

Iriki zan, bada, komentu berri ori, eta andik egun gutxi barru, Catalinaren alaba batek artzen zuen bertan Karmengo mojen soñekoa. Gotzai jaunak, aurreko egunetan ainbeste ezezko eta min eman zienak berak eman zion. Elizkizun artan guztiak ikusi al izan zuten gotzai ori (Ama Teresak eta Catalinak ere bai) eman zizkien naigabe eta ordu gaizto guztiengatik negarrez eta parka eske.

Burgosko gorabera guztiok amaitzeko, entzun ditzagun orain Ama Teresa beraren itzok: «Jainkoaz landa, etxe au egitea Catalinari zor zaio». Ola idazten zion berak Burgostik, Sevilla-ra, ango karmeldegiko Ama Nagusiari: «Después de Dios, por ella se ha hecho esta casa» (14-VII-1582)

Katalina, euskaldun

Katalinaren euskalduntasuna Teresak berak adierazi digu bere «Fundaciones» liburuan, ain zuzen aintxe Burgosen bukatu zuen liburu ortan: «Una santa viuda, Catalina de Tolosa, natural de Vizcaya..., de grandes limosnas y caridad, de buen entendimiento y valor». Gauza au argi dago. Nik ez dakit zergatik orain Burgostar batzuk gauza argi au ixiltzen saiatu diran. Euskalduntasun ori ez dago ukatzerik. Egun aietan andre ori Sebastian Muntzaraz zanaren alarguna zan. Biak euskaldunak, Burgosen merkatari bizi izan ziranak, merkataritza beren dirutxoak egiten. Euskaldunak ziran. Baiña nongoak? Au ez dago ain argi. «Natural de Vizcaya» ez zan garai artan Bizkaikoa zala esatea. Baiña bai euskalduna zala. Katalinaren alaba batek, urteak geroago, «natural de Vizcaya en Guipuzcoa» egiten du bere ama. Garai artako nastea daukagu emen. Bear bada, senarra Bizkaiko semea zan eta emaztea, Gipuzkoako alaba. Biak euskaldunak, nolana ere.

Baiña emen esan degunaz ez da bukatzen Teresak Katalinari zor izan dion guztia. Ordurako lau alaba emanak zeuz-

kan Teresaren karmeldegietarako. Bostgarrena Burgosen bertan. Bi seme ere karmeldar izateko eman zituen. Eta, azkenez, seme-alaba guztiak eman ondoren, bera sartu zan moja. Teresarem mojetakoa. Abitua jantzi zuenean, seme bata izan zuen emaille, eta elizkizuneko izlari. Santa Teresak zerutik guztizko atsegiñez ikusi bearko zuen, bai orixe, andre euskaldun onen azkenengo emaitza.

Orain azkena dute Teresaren lurreko ibillaldiek. Azkenengoa, Burgostik Albarakoa, ez du izango komentu berririk sortzeko. Azkenengoa, Alba de Tormesen il eta zeruratzekoa izango du, bere gorputza an euskaldun biren aldamenean uzteko eta mundu ontako karmeldegietatik zerukora igotzeko. Guk ere emen bukatuko degu Ama Teresarekin eta lagun izan zituen euskaldunekin egin degun ibilladi au. Euskaldunak zerbait izan ziran Gaztelako emakume andi onen bizitzan.

II

EUSKALERRIAN ZEAR TERESAREKIN

Beste ibillalditxo bat egin bear degu orain. Avilako andre andiari Euskalerrian zear lagunduko diogu, gure artera etortzen, emen ibilli ta gelditzen. Bere bizian guretatarrak Teresagana jo zuten, Teresari bide-lagun egin zitzaizkion, Bein Jaunaren betiko etxean sartzeko bizien mundutik betiko zoriondunen artera joan danean bera dator gugana. Nola? Emen sortu zaizkion seme-alabetan, emen eraiki diran eta iraun dirauten karmeldegietan. Fray Luis de León entzutetsuak bein esana datorkigu gogora: «Nik ez nuen Ama Teresa lurrean bizi zala ezagutzerik izan; baiña zerura aldatu zan ezkeroztik, berak utzitako bi ispillutan ikusten det: bere alabetan, eta bera liburuetan». Euskalerrian ere olaxe ikusten degu: berari jarraituz, emen dituen seme-alabetan, batez ere. Anima bikain eta santuen zoria orixe da: alde egin dutenean, urbillago gelditzen zaizkigu, gure artean sartuago. Gerotik gerora ezagunago ditugu. Ama Teresak munduan lortu ez zuena, geroko bizian lortu du: Euskalerrian barru-barruraino sartzea. Luzaro gabe Euskalerria aren karmeldegiz betetzen da, andrezko eta gizonezko karmeldegiz.

Ikusi dezagun labur eta gain-gaiñeko begirada batez berderen. Alabak, mojak etorri izan dira aurren. Soriatik eta Burgostik abiatuta. Teresaren beraren eskutik datoztela esan daiteke. Soriatik Naparroako Erreiñura, Iruñera datoz; Burgostik, Gazteizera. Teresak Sorian bi urte lenago nagusi utzi duena bera dator Iruñera nagusi: Catalina de Cristo. Tomasina Bautista (Perea), Albako fundatzaille dan Teresa Larizen senitartekoa), dator Gazteizko karmeldegia eraiki eta bertoko nagusi izateko, Ama Teresa ilda bost edo seigarren urtean. Teresaren gizaldian bertan sortuak dira karmeldegi biok. Urrengo mendean, XVIIkoan, emen ditugu Gipuzkoan sartuta (gero ikusiko degunez, obe legoke «sortuta» esateko) 1614, Teresa zoriondunen maillan ipiñi zuten urte berean. Mende berean, 1663garren urtean Donostian sartzen dira, eta emezortzigarrenean Korellan eta Lesakan (1722, 1767).

Emeretzigarren mendeak loraldi berria dakar karmeldegientzat. Teresaren anima eta itzalpea gure bazter geiagotara zabaltzen da. Orra karmeldegi berriak Baionan (1863), Murgian (1889), Markinan (1890), Begoñan (1896), oraintsu Gexora aldatuan, Azkoitin (1899), eta Salvatierran (Agurain, Frantziatik aldatua eta oraintsu oraintsu utzia).

Gure mende ontan, XXkoan, loraldi au aurrera joan da: Betoño (1905), Zarautz (1906), Etxabakoitz (Iruñeko bigarrena, 1910), Zaldibar (1925), Durango (1945), Donamaria (1945), Orduña (1946), Ondarrabia (1951), Gazteiz (1952), Meñaka (1957). Ez da gaur munduan, lurrez lur, gure erria baiño karmeldegiz beteagorik.

Gipuzkoako batek aipamen berezia merezi duela uste dugu: Zumaiakoak. Gipuzkoan sortutakoetan leena da, ain zuzen. Zer du apartekorik? Ez dala beste guziak sortu diran bezela sortutakoa. Beste mojaetxe guztiak, beste nonbaitetik mojak ekarrita, sortuak izan dira. Orrela, guztiak nolabait, Avilako San Josekoan dute sustraia. Zumaiakoak, ez. Emengoak, bertan sartu, bertan moja jantzi eta bertan azitako mojekin sortu eta betea izan da, beste iñork kanpotik ekarri gabea, Ama Teresak zerutik zuzen sortu balu bezala. Onen antzekorik besterik ez dago munduan.

Eta Teresa gure artcan bizi da emen eraiki diran gizonezkoen karmeldegietan ere. Aren bizian euskaldunen morderdoxoa joan zan Gaztelerriatara, karmeldar berriztuen soñiekoa jazteko. Baiña bertoko prailleekin bertan prailletxeak sortzea Ama ilda gerokoa da. Eta leen sarrera Naparroatik egiten dute, Iruñetik. Iruñeko komentua 1587koa da, beraz, Teresa ilberritakoa. Euskalerritik zetozten praillegei berriak artu eta azteko asmoz egiña. Mende berean eraikitakoak dira Korellako eta Tudelako etxea (1595, 1597).

Urrengo mendean Bizkaiko ta Gipuzkoako prailletxe bartzuen aldia da. Bilbon sartzen saiatu ziran, 1618n; baiña emengo etxeak ez zuen inoiz nortasun osorik iritxi; bidezkoen ostatu-maillan gelditu zan beti, iru-lau praillekin. Urrengo, Gipuzkoan Lazkaokoa degu, 1641 egiña. Mendearen azkenerrako, 1619gn, Markiñakoa sortzen da.

Aipamen berezia zor zaio Lazkaokoari. Ona labur esanik zer gertatu zan. Lazkaoko Maria Antonio Okendo Almirante ospetsuarekin ezkondata bizi da, eta urteetan ez dute seme-alabarik. Maria kezka eta naigabe orrekin dabil, eta Santa berri anditzat dagoen Teresaren entzutea izan du, eta beronengana jo du otoitzean bere naigabea. Lazter bi seme-alaba datozkio: Teresa eta Antonio. Teresa 19 urterekin il da, baiña ez bere borondatea, azken-naia adierazi gabe. Bere izeneko Santaren izenpean Lazkaon praille karmeldarren etxe bat eraikitzea nai du. Andik bi urte gabe, egiña zegoen komentua: 1641n. Emeretzi urte leenago, Santuen maillara jaso izan zan Ama Teresa, eta munduan Santa onen izena artu zuten prailletxetan leenengotakotzat artu genezake Lazkaokoa... Euskalerriko prailletxetan ango eliza Teresaren argirik geien dariona dala esan bearko degu ango aldare eta idurietan ikusten danetz: Gaiñera, badirudi egin zutenak gogoan izan zutela beiñola Jaunak Teresari esana: alegia, esku batean Andre Maria, eta bestean Jose donea izango zituztela zaitzaille. Olaxe dago emen: elizan sartzen geranean, alde batean Karmengo Ama eta bestean Jose donea dauzkagu, aldare banatan jarrita.

Goazen aurrera. Emezortzigarren mendean, or sortzen dira Bizkaian Larrea, Sestao eta Balmasedako prailletxeak (1713, 1718, 1727). Eta Naparroan, Villafrancakoa (1723). Emeretzigarren mendean, ondamendia dator, alde batetik, eta pizturaldi berria, bestetik: gobernua komentu guztiak itxi eta prailleak bota egiten ditu, baiña inoiz ez bezelako indarrez sortzen dira gero. Sestaokoa, Balmasedakoa, Lazkaokoa, Tudelakoa eta Bilbokoa ez, beste guztiak datoz leengo prailleen eskuetara. Eta berriak galdu diranak baiño geiago dira: Begoña 1880), Gazteiz (1890), Donostia (1910), Altzo (1917), Amorebieta (1933), Eibar (1935). Eta Astigarrako eta Iruñeko bigarren Karmeldegi orain berriki sortuak.

Gogoan artzekoa da Lazkaoko karmeldegiaekin gertatua. Berriz ere aipamen berezia zor zaio Lazkaori. Karmeldarrek emendik nai izan zuten beren lengo komentuak eskuratzen asi. Lazkaoko seme karmeldar baten eskuz asi ere. Nor zan berau? Aita Manuel Elozegi Albizu, antxe bere jaioterrian Karmengo Amaren soñekoa artua, 1839n Frantziara igesi joana 22 urte zituela, eta Frantzian Agen-go nagusi zana. Ate asko jo zituen bere asmoa lortzeko. Baiña ez zuen lortu. Ez zuen iritxi komentuaren patroia eta jabe egiten zuen jaunari, Valmedianoko Markesari, amor emanaraztea. Eta Markiña aldera zuzendu zituen bere alegiñak eta Bizkaiko uri onetan asi zan komentua zaarren berreskuratzea. Markesak, urteak geroago, amor emango zuen Bidasoaz andik etorritako beneditarren alde eta an jarraitzen du Ama Teresak bere eliz-atariko iruditik Lazkaotarrak bedeinkatzen eta Benito donearen semeen eliz-otoitz eta kantuak entzuten. Azken urteotan beneditarrak oso berritu eta txukundu dute Avilako Santa andiaren izeneko eliza eta prailletxea.

Alaba berriak

Baiña Teresa ez da bizi gure artean aipatutako praille-mojetan bakarrik. Santa jainkozko onek arnasa emanik, or sortu dira ainbat famili eta erlijio-talde emakumezko: Karidadekoak, Teresaren Kompañiakoak, Teresianak, Karmeldar mixiolari eta Teresaren Aizpak. Gure artean bada guztietakorik. Gure erriak badu aien berririk eta askotan ikusten

ditu: gexoetxeetan, ikastetxeetan, mixioetara joanak; gorputz eta animen onetan lan eta lan, guztien serbitzari, Marta eta Maria, otoitza eta maitasun-ekintza bat eginez, Teresaren irakatsiei jarraituz, aren ikurrinpean, bera eredu eta irakasle dutela.

Zer esan nai du onek? Teresa gure artean sartu-sartua degula, bizi-bizirik daukagula.

Teresa errian

Eta moja-praillen etxetan bakarrik ez da bizi, errian ere bai.

Teresaren berri eman zuten leenengoko liburu zaarretan, Aita Riberak eta Yepesek idatzitakoetan, irakurtzen degu, esaterako, nola zabaldu zan Bizkaiko erri batzuetan moja santa onen izena eta ospea, ilberri-ilberritan. Jesuita batek ekarri omen zituen aren erliki batzuk Durangoaldera. Erlikiok mirari andiak egin omen zituzten Mañarin eta Durangon gorputz-animetan, batez ere buruko gaitzduzetan. Laster zabaltzen da inguruko auozetan mirarien entzutea. Eta erliki geiago ta geiago bialki bear dituzte, Teresaren gorputza gordetzen duen mojaetxetik, Alba de Tormes-tik.

Bizkaian Teresari artu zitzaion eraspén eta zaletasuna norañokoa zan antz emateko, argibide garbia degu Bizkaiko Batzarrak Gernikan 1676ko bagillaren (ekainaren) 20n artutako erabakia: Albako karmeldegiko ama nagusiari bostean dukat bialtzea an Teresaren gorputzkie aurrean beti pizturik egon bearko zuen argi bat ordaintzeko, Santa Teresak Jainkoari Bizkaiko Jaurerriaren onerako, eta bizkaitar guztien osasunerako, erreku egin zezaion.

Erraz ulertzekoa da urrengo mendeetan, karmeldar seme-alabak emen ugarituz, Teresarenganako joera eta zaletasuna beroago egingo zala. Batez ere, Bizkaian Markiña eta Larreatik eta Gipuzkoan Lazkaotik zabaldua. Lazkaok jai egiten zuen Teresaren eguna. Eta Larreak are geiago esango nuke. Larreakoa gure egunotaraiño ezagutu degu. Ara biltzen ziran inguruetakoa apaiz asko beren eliztarrekin. Larreakoa ikusita, askotan entzun izan diegu Gaztela aldeko eta Avila bertako

giroa ezagutzen zutenei, Larreakoa bezelako jaialdirik ez zutela ezagutu, ez gurea bezelako berotasunik ikusi, Teresari jai egiteko.

Bear bada, gaur, gauzak aldatu egin dira eta otzago daude. Baiña beste gertakizun bat ikusi al izan degu, Santa andi onen anima eta barrua urbillago jarri diguna: beronen liburu batzuk euskerara itzulita. Leenago bagenituen bizitza labur batzuk euskeraz. Gaur berak idatzitako libururik mami-suenak dauzkagu geure izkuntzan: *Camino de Perfección* eta *Las Moradas* (*Onbidea* eta *egoitzak*). Ez ote dago argi Santa Teresa ez dala emen batere arrotz, gure arteko eta barruko egiña degula? Gure artean (berriz esango det), lurrez lur, beste inon baiño etxe eta jarraitzaile geiago ditu.

Euskaldunekin kanpora ibiltari

Are geiago: gure Teresa, euskaldunak lagun, ibiltari ikusi dezakegu bere bizian bezela, erriz erri ostera ere. Ibiltari Frantziialdera. Gure artean Gobernuak emengo komentuak itxi eta prailleak atzerrira bidean ipiñi zituenean, askok Frantziara iges egin zuten eta ango Karmeldegiak, Frantziako iraultza ezkerro, ilik zeudenak berpiztu egin zituzten eta berriz Teresaren itzalpean jarri. Ibiltari Gaztela aldera eta arago. Markiñan asitako lenengo etxeen berreskuratzea Gaztelan zear Valencia eta Andaluziaraiño eraman zuten. Teresaren azia Portugal eta Ameriketaraiño, Asiako Indiaraiño eta Afrikako biotzeraiño zabaldu dute. Orrela, Ama Teresak euskaldunen bitartez eta euskaldunak lagun, ibiltari jarraitu du karmel-degi berriak, aren izenez, eta aren erakutsien usai onez bazterrak lurrindu eta girotzen.

Nik uste, ez degula ezer asmatu ez gaintxuritu. Esan ditugunak ez dira itz utsa, esan utsa; gauzak izan ere ala dira. Ama Teresa, Avilako Teresa gaur mundu guztiarena, Eliza osoarena da. Egia, Euskalerrriarena ez da beste inorena baiño gutxiago. Alde askotatik begiratuta, gure artean ez ote dago beste inon baiño sustraituago? Ez ote du emen beste inon baiño biziago jarraitzen?

L. Akesolo